

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mielikäinen, Aila

Title: Pienoisevankeliumi Raamatun suomentamisen pienoismallina

Year: 2018

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Teologinen aikakauskirja, 2018.

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Mielikäinen, A. (2018). Pienoisevankeliumi Raamatun suomentamisen pienoismallina. Teologinen Aikakauskirja, 123(3), 210-225.

Pienoisevankeliumi Raamatun suomentamisen pienoismallina

TAUSTA JA TAVOITTEET

Pienoisevankeliumiksi kutsuttu Johanneksen evankeliumin jae 3:16 on yksi tunnetuimpia raamatunkohtia, sillä sen katsotaan sisältävän koko Uuden testamentin ydinsanomaa. Sitä on arveltu Raamatun useimmin siteeratuksi jakeeksi, ja keskeisen asemansa vuoksi se on saattanut saada eri kielissä omat itsenäiset nimityksensä.¹ Pienoisevankeliumin suomenkielinen teksti on tunnettu ilmeisesti jo ennen Mikael Agricolan Uutta testamenttia (1548). Siitä on nimittäin parikin toisintoa sekä Agricolan Rukouskirjassa (1544) että käsikirjan ja messun sisältävässä Westhin koodeksissa (1540-luvulta). On kuitenkin huomattava, että Agricolan raamatunsuomennoksissa ei ole vielä jaejakoa, eikä sitä ole myöskään ensimmäisissä ruotsin- ja saksankielisissä käännöksissä. Jaejako tuli kreikankieliseen Uuteen testamenttiin vasta vuonna 1551,² ja ensimmäinen jakein merkitty raamatunsuomennos on vuoden 1642 Biblia.

Tässä artikkelissa vertailen pienoisevankeliumin käännöksiä eri-ikäisissä ja erityylisissä raamatunsuomennoksissa 1548–2017. Jakeen sanamuotoihin on tullut vuosisatojen aikana muutoksia,

jotka johtuvat suomen kielen yleisestä kehityksestä ja tyyllilajien eriytymisestä: Kirjasuomi on syntyvaiheistaan lähtien muuttunut, ensin hitaasti ahtaan lounaissuomalaisen murrepohjan laajenemisen myötä ja 1800-luvulta lähtien nopeammin tietoisuuden uudistamisen tuloksena. Toisaalta kirjakieli on ensimmäisinä vuosisatoinaan ollut suurimmaksi osaksi juuri raamatullista ja kirkollista kieltä, ja maallisen kielen kehittyessä tämä kielimuoto on säilynyt vanhemmalla kannalla. 1900-luvun uudet käännösperiaatteet ovat kuitenkin rikkoneet ja vapauttaneet raamatunsuomennokseen vakiintunutta yhdenmukaista tyyliä ja lähentäneet sitä muuhun yleiskieleen. Pääkysymykseni vertailussa onkin, miten kaikki nämä muutokset näkyvät pienoisevankeliumin suomennoksissa. Aineistonani on raamatunsuomennoksia vanhan kirjasuomen kaudelta (n. 1540 – n. 1810) ja 1900–2000-luvulta. Vanhemmalta kaudelta olen valinnut Agricolan Uuden testamentin lisäksi vain vuosien 1642 ja 1776 Bibliat, sillä 1600–1700-luvun raamatunsuomennokset ovat kieliasultaan melko lähellä toisiaan.³ Näiden lisäksi sisällytän vertailuuni myös vanhimmat Raamatun ulkopuoliset lainaukset (Agricola, Westh),

vaikka ne eivät aina sisällä koko pienoisevanke-
liumin tekstiä. Uudempaan aineistoon kuuluvat
kaikki tiedossani olevat tämän ja viime vuosisadan
käännökset. Vuosien 1938 ja 1992 virallisissa käännöksissä, joista mukana ovat myös käännöseh-
dotukset (UT 1913 ja RKE 1989), on noudatettu
erilaisia käännösmenetelmiä, sillä edellisessä on
pyritty formaaliseen, jälkimmäisessä dynaamiseen
vastaavuuteen.⁴ Niiden lisäksi on ilmestynyt useita
eri kirkkokuntien ja järjestöjen laatimia suomen-
noksia, joista osa noudattaa vuoden 1938 Raamatun
(1933/1938) käännösperiaatteita tai pohjautuu sen
tekstiin, osa on lähempänä dynaamista käännöstä.⁵

Suomennosten vertailussa lähdän liikkeelle
jakeen kokonaisrakenteesta ja kirjasuomessa tapah-
tuneista muutoksista, ja sen jälkeen käsitelen suomen-
noksissa näkyviä syntaktisia ja sanastollisia ero-
ja.⁶ Mihin kielenpiirteisiin erot keskittyvät, ja millaisia
selityksiä niihin voisi olla? 1900- ja 2000-luvun
suomennoksissa on pyritty keventämään Uuden
testamentin aiemmin raskaita virkerakenteita ja
tuomaan vanhan raamatullisen sanaston ja fraseo-
logian rinnalle nykyaikaisempaa sanastoa. Näkykö
vanhan ja uuden sanaston jännite suomennosten
eroissa, ja kertovatko kääntäjien erilaiset ratkaisut
jotain käännettävän ilmauksen ongelmallisuudesta?
Pienoisevankeliumin suomennoksiin on saattanut
vaikuttaa sekin, että jaetta on vuosisatojen ajan
siteerattu omana kokonaisuutenaan; yhteydestään
irrotetuilla raamattusitaateilla on nimittäin taipu-
mus säilyä vanhemmassa muodossa silloinkin kun
raamatunkäännöksiä uudistetaan.⁷ Tästä syystä
otan analyysissani huomioon myös jakeen suhteen
ympäröivään tekstiin eli tarkastelen sitä lopuksi laa-
jemmin tekstilingvistisestä näkökulmasta.

Päähuomioni on pienoisevankeliumin erilais-
sa sanamuodoissa sellaisina kuin ne ymmärretään
kohdekielellä, ei kreikankielisessä alkutekstissä tai
muissa suomennoksiin vaikuttaneissa käännöksis-
sä. Vertailen silti käsittelemiäni ilmauksia tarpeen
mukaan muunkielisiin käännöksiin tai taustalla
oleviin lähtökieleihin, mutta en seuraa näiden malleja
käännös käännökseltä.⁸ Jo Agricola on käyttänyt
Uuden testamentin suomennoksessaan kreikan-,
latinan-, ruotsin- ja saksankielisiä lähtötekstejä,⁹ ja
koko aineiston tarkka käännösvertailu olisi koko-

naan oma tehtävänsä. Koska analyysini kohteena
ovat suomenkieliset käännökset, käytän kielenpiir-
teiden esittelyssä lähtökohtana, siis eräänlaisena
peruskäännöksenä, vuoden 1938 Raamatun. Se on
ensimmäinen nykysuomea edustava käännös, vaika
sen tyyliä on käännöstavoitteiden perusteella

-
- 1 Ruotsiksi *Lilla Bibeln*, saksaksi *Evangelium im Evangelium*, englanniksi *Gospel in a nutshell*.
 - 2 Lohse 1986, 192. Raamatun lukujako on varhaisempi (1200-luvulta), ja se kuuluu myös Agricolan käännök-
siin. Agricolan UT:n ulkoasusta Puukko 1946, 102–103.
 - 3 Vuoden 1642 Biblia on näistä komiteatyönä laadittu
käännös, muut ovat siihen pohjautuvia, yksittäisten hen-
kilöiden uudistamia laitoksia. Jae Joh. 3:16 on vuosien
1685 ja 1758 Biblioissa sanamuodoltaan sama kuin vuo-
sien 1642 ja 1776 käännöksissä. Vuoden 1776 Bibliasta
otan huomioon myös sen nykyversion (B 1776/1991),
joka vastaa oikeinkirjoituksestaan ja kieliasultaan
1800-luvun lopun painoksia. 1800-luvun aikana ei ilmes-
tynyt uusia suomennoksia, ellei oteta huomioon A. W.
Ingmanin laatimaa koekäännöstä 1859, ”Koetusraamat-
tua”. Tämän olen jättänyt pois aineistosta, sillä pienoise-
vankeliumin sanamuoto on siinä vanhan kirjasuomen
aikaisella kannalla.
 - 4 Ks. esim. Räisänen 1986, 176–177.
 - 5 Formaalisen käännöksen (R 1938) kanssa samaan
ryhmään voi lukea Suomen vapaan seurakuntaliiton
suomentaman Uuden testamentin (SVEL 1935), Uuras
Saarnivaaran uudistaman version vuoden 1938 Raa-
matusta (JKR 1993) sekä Raamattu Kansalle ry:n ja
Suomen Tunnustuksellisen Luterilaisen Kirkon laatimat
raamatunkäännökset (RK 2012, STLK 2017). Näitäkin
tarkempaan käännökseen on pyritty Aapeli Saarisalon ja
Toivo Koilon suomentamassa Uudessa testamentissa (AS
1991). Dynaamista käännöstä (R 1992) lähellä on taas
siihen vaikuttanut *Uusi testamentti nykysuomeksi* (UTN
1976 [1972]), ja tyyliiltään vapain on englannin kielestä
suomennettu parafrasi *Elävä Uutinen* (EU 1979 [1977]).
Opilliselta pohjaltaan kaikista mainituista eroaa Jehovan
todistajien *Uuden maailman käännös* (UM 1995).
 - 6 Kiitän FT Hannele Forsbergia artikkelin syntaktista si-
säältä koskevista kommentteista ja FT Kaija Kuiria kondi-
tionaalia valaisevasta sähköpostikeskustelusta.
 - 7 Esim. Mielikäinen 2000, 250.
 - 8 Alkuteksteistä ja erikielisistä käännöksistä olen käyttänyt
sanahauissa, laskelmassa ja vertailuissa *Uskonkirjat*-sivus-
toa ja täydentänyt sitä vastaavilla muunkielisillä verkko-
sivustoilla (esim. saksankielinen *Bibel*, ruotsinkielinen
Bibeln, englanninkielinen *Bible*, vironkielinen *Piibel*).
Uskonkirjat sisältää neljä kreikankielistä tekstilaitosta (ei
kuitenkaan Nestle-Alandin tekstieditiota), latinankieli-
sen *Vulgatan*, Lutherin käännökset 1545 ja 1912, ruot-
sinkieliset käännökset *Svenska Bibeln* 1917 ja *Folkbibeln*
1998 sekä useita englanninkielisiä versioita.
 - 9 Ks. esim. Itkonen-Kaila 1997, 10–11.

aineksia vanhasta raamattukielestä; maallisen ja uskonnollisen kielen ero oli tapahtunut jo 1800-luvulla, jolloin komitea aloitti työnsä.¹⁰ Formaalisen käännösperiaatteensa vuoksi suomennos sopii hyvin vertailun taustaksi, sillä se on vaikuttanut myös vuoden 1992 Raamatun jälkeen ilmestyneisiin suomennoksiin. Vuoden 1938 tekstin pohjalta voi siten tarkastella, miten kieliasua on muokattu vuosikymmeniä myöhemmin ja miten kauas toisenlaisin menetelmin laaditut uudet käännökset ovat siitä etäänntyneet. Kielenpiirteitä ja suomennoseroja esitellessäni siteeraan aina koko jaetta (esimerkit 1–15) tai sen vastinetta, jotta tekstejä voi vertailla myös kokonaisuuksina.

KÄÄNNÖSKIELESTÄ NYKYSUOMEEN

Yhteistä kaikille tarkastelemilleni raamatunsuomennoksille on se, että Johanneksen evankeliumin jae 3:16 on käännetty yhdeksi virkkeeksi. Se sisältää yhden päälauseen ja useita toisiinsa kytkeytyviä sivulauseita (esimerkki 1). *Sillä*-konjunktion aloittamalla päälauseella on alisteinen *että*-lause (*että hän antoi*), tällä taas uusi alisteinen *että*-lause (*ettei yksikään*), johon on upotettu relatiivilause (*joka*). Jälkimmäiseen *että*-lauseeseen liittyy vielä rinnasteinen *vaan*-lause ('vaan että').

(1) R 1938

Sillä niin on Jumala maailmaa rakastanut,
että hän antoi ainokaisen Poikansa,
ettei yksikään,
joka häneen uskoo,
 hukkuisi, **vaan** hänellä olisi iankaikkinen elämä.

Kreikankielinen alkuteksti, sen transkriptio ja sananainen käännös kuuluvat seuraavasti:

οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν [αὐτοῦ] τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστευὼν εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον

hütös gar ēgapēsen ho theos ton kosmon hōste ton hyion [autū] ton monogenē edōken hina pās ho pisteuōn eis auton mē apolētai all' ekhē dzōēn aiōnion

'Näin sillä rakasti Jumala maailmaa, niin että Pojan [hänen] ainoan antoi, jotta kukaan uskova häneen ei tuhoutuisi, vaan omistaisi elämän ikuisen.¹¹

Eri tekstilaitoksissa on vain yksi ero: joissakin on 'ainoan Pojan' määritteenä pronomini muoto *autū* 'hänen', mutta se puuttuu nykyisistä kriittisistä tekstilaitoksista. Kaikissa eri-ikäisissä suomennoksissa on kuitenkin sitä vastaava omistusliite.¹²

Suomennoksen (esimerkki 1) virke on alkutekstiä mutkikkaampi, sillä kreikan partisiippimuoto *pisteuōn* 'uskova' on käännetty erilliseksi relatiivilauseeksi, ruotsin- ja saksankielisten käännösten¹³ mukaan. Lauserakenne ei ole muuttunut vuosisatojen aikana paljoakaan, kun vertaa vuoden 1938 käännöstä Agricolan Uuden testamentin ja vuoden 1776 Biblian sanamuotoihin (esimerkit 2–3). Vuoden 1776 suomennoksen sanamuoto on periytynyt sellaisenaan ensimmäisestä kokoraamatusta 1642, mutta nykyversioon on tehty kaksi kieliopillista korjausta.

(2) UT 1548 **Sille** Nein on Jumala Mailma racastanut / **ette** hen andoi henen ainoan Poicans / **Sempälle** / **ette** Jocainen **quin** wscō henen pälens ei pide huckuman / **mutta** ijankaikisen Elemen szaman.¹⁴ (MAT II, 251)

(3) B 1776 **Sillä** niin on Jumala mailmaa rakastanut, **että** hän andoi hänen ainoan Poikansa, **että** jokainen **kuin** uskoo hänen päällensä, ei pidä hukkuman, **mutta** ijankaikkisen elämän saaman; vrt. B 1776/1991 Sillä niin on Jumala maailmaa rakastanut, että hän antoi [hänen pois-tettu] ainoan Poikansa, että jokainen, **joka** uskoo hänen päällensä, ei pidä hukkuman, mutta ijankaikkisen elämän saaman.

Lauseita kytkevissä sanoissa, konjunktioissa ja relatiivipronominissa, on tapahtunut vanhan kirjasuomen jälkeen joitakin muutoksia. *Mutta* on vaihtunut 1900-luvun käännöksissä *vaan*-konjunktion, ja jälkimmäisen *että*-konjunktion tilalle on tullut useissa käännöksissä *jotta* (Agr. *senpälle että*, vrt. NT 1541 *på thet at*, LB 1534 *auff das* < kreik. *hina*). Lisäksi on jakeen aloittava *sillä* saatettu jättää kokonaan kääntämättä (ks. esimerkkejä 5, 7, 10, 14). *Sillä* vastaa Uudessa testamentissa kreikan kielen

kausaalista konjunktiota *gar*, jolla perustellaan tai selitetään edellä esitettyä tai viedään ajatusta väljästi eteenpäin.¹⁵ Murteissa muoto *sillä* on ollut pelkkä adverbi (‘sen tähden’), mutta kirjakielessä siitä on tullut lauseita yhdistävä konjunktio. Vanhimmissa kirjallisissa teksteissä (Agricola, Westh) esiintyvät rinnan samoissa tehtävissä *sillä että* ‘sen tähden että’ ja siitä lyhentynyt *sillä*. Nämä vastaavat ruotsissa käytettyjä konjunktiota *ty att* ja *ty*, joten niitä voi pitää myös käännöslainoina. Virkkeitä ja jakeita alkavasta *sillä*-konjunktiosta on tullut yksi Raamatun kielen tyylipiirre, koska sillä ei ole muussa kirjakielessä aivan samanlaista käyttöä.¹⁶ Konjunktioiden *jotta* ja *vaan* tehtävät ja käyttötavat on normitettu kirjakieleen 1800-luvun lopussa (ks. esimerkkejä 9–11, 14). *Jotta* on ollut alkuaan *että*-konjunktion itä- ja pohjalaismurteinen synonyymi. Kirjakielessä se omaksuttiin vain tarkoitusta tai tavoitetta ilmaiseviin finaalityyppisiin, ja tästä syystä sillä on hyvin kirjallinen sävy.¹⁷ *Mutta*-konjunktion itämurteinen synonyymi *vaan* rajattiin kieliopeissa puolestaan ilmaisemaan kielletyn asiantilan vaihtoehtoa (*ei hukkuisi – vaan*).¹⁸

Muita vanhan kirjasuomen erikoispiirteitä on taipumaton relatiivisana *kuin* (*jokainen kuin uskoo*). Lounaismurteissakin tunnettu *kuin* (vrt. ruotsin *som*) säilyi kirjakielessä *joka*-pronominin rinnalla 1800-luvulle saakka.¹⁹ Vuoden 1776 Biblian nykyversiossa siitä on kuitenkin jo luovuttu (esimerkki 3). Relatiivilauseen pääsana *jokainen*, joka on suora käännös kreikan ja ruotsin pronomineista (kreikan *pas*, ruotsin *var och en*, vrt. saksan *alle*), on sen sijaan säilytetty mainitussa painoksessa, vaikka suomessa kielteiseen lauseeseen kuuluisi (*ei kukaan*). Käännöslainaa *uskoa jnk päälle* (vrt. ruotsin *tro på*) käytettiin 1800-luvulle saakka keskeisenä kirkokielen ilmauksena, vaikka näitä vierasmallisia postpositiorakenteita oli karsittu jo vuoden 1642 Bibliasta lähtien.

Vanhan kirjasuomen virkerakenteet ovat yleensäkin olleet pitkiä ja kompleksisia. 1800-luvulla alkanut suuntaus syntaksin keventämiseen ja virkkeiden lyhentämiseen näkyy raamatunsuomennoksissa varsinaisesti vasta 1900-luvun jälkipuoliskolta lähtien. Pienoisevankeliumin muotoiluun se ei ole vaikuttanut, ja vain yhdessä suomennoksessa on

- 10 Kirjasuomen historiassa nyky-suomen kauden katsotaan alkaneen n. 1880. Vanhan kirjasuomen ja nyky-suomen väliin jää ns. varhaisnyky-suomen kausi (n. 1810–1880). Vuoden 1938 suomennoksen kielellisistä tavoitteista ja ratkaisuista Puukko 1946, 312, 335, 358, kielenpiirteistä ja tyylistä Mielikäinen 2014, 38–39.
- 11 NA 28; käännöksestä vrt. esim. Novum 2, 468.
- 12 Vanhan kirjasuomen aikaisissa käännöksissä on omistusliitteen lisäksi myös *hänen*: ”antoi hänen ainoan Poikansa”. Subjektiin viittaavat pronominiin genetiivimuodot ovat suoria käännöksiä muiden kielten possessiivipronomineista. Niitä alettiin karsia raamatunsuomennoksista heti Agricolan jälkeen, mutta niistä ei vanhan kirjasuomen aikana päästy täysin eroon (Rapola 1962, 81). Vuoden 1776 Biblian nykyversiosta *hänen* on jo poistettu (esimerkki 3).
- 13 Vrt. esim. Joh. 3:16 Kustaa Vaasan Raamatun 1541 mukaan ”Ty så elskadhe Gudh werldena, at han vthgaff sin eenda Son, på thet, at hwar och en som troor på honom, skal icke förgåas, vthan få ewinnerlightij liff” (NT 1541), Lutherin Raamatun 1534 mukaan ”Also hat Gott die welt geliebt / das er seinen einigen Son gab / auff das alle die an jn gleuben / nicht verloren werden / sondern das ewige leben haben” (LB 1534).
- 14 Vanhimmissa kirjasuomessa on *m:n* ja *m:n* merkinä käytetty toisinaan edellisen kirjaimen päälle merkittyä viivaa: *henē* = hänen. Olen korvannut nämä kursivoitulla kirjaimella *n, m*. – Muussa tekstissä käytän kursivointia kielitieteessä vakiintuneen tavan mukaisesti eli kaikissa kielenainesesimerkeissä, kielestä riippumatta. Puolilainausmerkit osoittavat sanojen merkityksiä ja käsitteitä. Raamattusitaateista olen lihavoitnut käsiteltävän sanan tai sanamuodon.
- 15 Aejmelaeus 2016, 230–231. Konjunktio esiintyy Uudessa testamentissa yli 1000 kertaa, ja sen kausaalisuusaste vaihtelee, niin että joissakin konteksteissa sen merkitys on lähinnä ’nimitään’.
- 16 Ikola & Palomäki & Koitto 1989, 52–53; Häkkinen 1994, 381. *Sillä* määriteltiin kieliopissa aiemmin rinnastuskonjunktioksi, mutta nykyään sen katsotaan merkityksensä vuoksi kuuluvan rinnastus- ja alistuskonjunktioiden rajoille (VISK § 1128–1129). Raamatunsuomennosten *sillä*- ja *ja*-alkuisissa virkkeissä on kyse tekstuaalisista kytentäkeinoista, joilla lisätään tekstin koheesiota (Kytömäki 1985, 52). *Sillä*-konjunktion voisi joissakin tapauksissa korvata adverbilla tai liitepartikkelilla (VISK § 1128). Uusimmissa raamatunkäännöksissä sitä vastaavatkin toisinaan mm. adverbit *siis, näet* ja *nimitäin* tai liitepartikkeli *-han, -hän*.
- 17 Ikola & Palomäki & Koitto 1989, 82–83; Häkkinen 1994, 383. *Jotta* on vuoden 1938 Raamatussa vielä melko harvinainen, mutta sen määrä on noussut vuoden 1992 käännöksessä noin 400:aan.
- 18 Ikola & Palomäki & Koitto 1989, 54–57; Häkkinen 1994, 380–381; VISK § 1105–1106.
- 19 Häkkinen 1994, 475.

pystytty vähentämään jakeen lauseiden määrää käyttämällä relatiivilauseen sijasta alkutekstin mukaista partisiippiä *uskova* (AS 1991, esimerkki 11). Yhden virkkeen kokonaisuudesta ei ole luovuttu edes parafrasikäännöksessä (EU 1979, esimerkki 7). Pienoisevankeliumin voisi kuitenkin sisällön puolesta muokata kahdeksi tai jopa kolmeksi virkkeeksi: (1) päälause ja *että*-lause + (2) *että/jotta*-lause tai (1) päälause + (2) *että*-lause + (3) *että/jotta*-lause. On huomattava, että alun perin papyrukselle kirjoitetuissa kreikankielisissä teksteissä ei ole ollut minkäänlaisia välimerkkejä, ei edes sanavälejä. Pisteiden, pilkkujen ja kaksoispisteiden sijasta lauseiden suhteita ja tekstin sidosteisuutta on osoitettu muun muassa konjunktiolla ja adverbilla. Raamatunkäännöksissä näitä on vaihdeltu sen mukaan, millaisia virkekokonaisuuksia tekstistä on hahmotettu (esim. *gar* 'sillä' ~ 'nimittäin', *hōste* 'niin että' ~ 'sen tähden').²⁰

TOTEUTUMATON MAHDOLLISUUS VAI PELASTUSVARMUUS?

Pienoisevankeliumin ydinasia on toisessa *että/jotta*-lauseessa, sen sisältämässä tarkoituksessa eli pelastuksessa. Tämä on ilmaistu ensin kielteisessä muodossa, ja pääverbi on Agricolan Uudesta testamentista vuoden 1938 Raamattuun saakka *hukkuu*. Muoto on kaikissa 1900-luvun käännöksissä konditionaali (*ei hukkuisi*), jota kreikankielisessä alkutekstissä, samoin latinankielisessä Vulgatassa, vastaa konjunktiivi. Väitelauseissa käytettävään indikatiiviin verrattuna konjunktiivi on alun perin puhujan subjektiivista näkökulmaa ilmaiseva modus. Uuden testamentin kreikassa se on laajakäyttöinen kategoria, ja se on muun muassa finaalityyppisten lauseiden ainoa modus.²¹ Vanhan kirjasuomen aikaisissa käännöksissä on konditionaalien sijasta lounais- ja hämäläismurteille tyypillinen rakenne *pitää tekemän*: *ei pidä hukkuman mutta – – saaman* (esimerkit 2–3). Suomenos vastaa ruotsinkielistä käännöstä *skall icke förgås*. *Pitää tekemän* -rakenne ilmaisee välttämättömyyttä tai pakkoa ('täytyy tehdä'), mutta vanhassa kirjasuomessa sitä on käytetty lisäksi futuurin vastineena ('tulla tekemään'), koska futuurille ei ole suomessa omaa tempusta. Kirjakiielestä *pitää tekemän* väistyi 1800-luvulla

muiden rakenteiden tieltä (*pitää tehdä, on tehtävä* ym.).²² Samalla se hävisi myös futuurin ilmaisijana, sillä sen tilalle tullut rakenne *pitää tehdä* ei voinut saada enää samaa funktiota. Vuoden 1938 raamatunsuomennoksessa rakenne on useissa tapauksissa vielä säilytetty, mutta pienoisevankeliumissa se on vaihdettu konditionaaliin.

Pitää tekemän -rakenne on ollut 1500-luvun kirjasuomessa yleisin infinitiivimuodon sisältävä verbiketju, ja esimerkiksi Agricolan raamatunsuomennoksissa sitä on erityisen paljon profetioita sisältävissä osuuksissa. Futuurisessa käytössä rakenne ilmaisee tulevaa toimintaa painokkaasti ja vakuuttavasti.²³ Siihen verrattuna konditionaali (*ei hukkuisi*) antaa pienoisevankeliumin ilmaukselle toisenlaisen sävyn. Suomen kielen konditionaali kuvaa tarkastellun asian tilan lausetyypistä riippuen muun muassa mahdollisena, vaihtoehtoisena, todenvastaisena tai vielä toteutumattomana, ja viimeksi mainitusta syystä sillä on yhteyksiä futuuriinkin. Finaalityyppisten lauseiden verbimuoto on suomen kirjakiielestä yleisimmän konditionaalissa, eikä sillä tällöin ole aina selvää eroa indikatiiviin. Esimerkeissä *Otan mukaani kartan, jotta en eksy* ja *Otan mukaani kartan, jotta en eksyisi* ilmaisevat molemmat *jotta*-lauseet ensisijaisesti toivotun tilanteen, joka ei ole vielä toteutunut. Indikatiiviin verrattuna konditionaali kuitenkin "avaa lauseeseen tulkinnan, että hallitsevassa lauseessa mainittu ehto [edellä kartan ottaminen] ei välttämättä ole riittävä finaalityyppisten lauseiden tavoitteen saavuttamiseen" (VISK).²⁴ Pienoisevankeliumin muoto *ei hukkuisi* on muodollisesti, kieliopillisesti korrekki, mutta jakeen teologisen sisällön näkökulmasta voi kysyä: vastaako konditionaali kyseisessä finaalityyppisten lauseiden siltänsä täysin indikatiivista vai tekekö se pelastuksesta vain mahdollisuuden, jonka toteutuminen jää epävarmaksi?

Futuurisen *pitää tekemän* -rakenteen vaihtaminen konditionaaliin ei ole käynyt 1900-luvun raamatunsuomennoksissa aivan ongelmitta. Finaalityyppisten lauseiden selventämisen ja muotoilemaan eri tavoin, kuten vaihtamalla kielteisen ja myönteisen lauseen paikkaa tai käyttämällä konditionaalien sijasta indikatiivia.

(4) SVEL 1935 Sillä niin Jumala rakasti maailmaa, että hän antoi ainosyntyisen Poikansa, jotta jokaisella, joka häneen uskoo, **olisi** iankaikkinen elämä, **eikä** yksikään heistä **hukkuisi**.

(5) UTN 1976 Niin paljon Jumala rakasti maailmaa, että hän antoi ainoan Poikansa, **ettei** yksikään joka häneen uskoo, **kuole**, vaan **saa** elää ikuisesti.

Se, että asia ilmaistaan kielteisessä muodossa, mutkistaa relatiivilauseen katkaisemaa *ettäljotta*-lauseetta, ja lauseiden järjestyksen vaihto (esimerkki 4) on selventänyt koko virkettä. Konditionaaliin se ei ole kuitenkaan vaikuttanut, ja jakeen loppuun jäänyt rinnasteinen *eikä*-lause on menettänyt vaihtoehdon vastakkainasettelun (*etteiljottei*-vaan). Indikatiivimuodon käyttö (esimerkki 5) on merkintä samalla verbin vaihtoa.²⁵ *Kuolla*-verbi ei vastaa kreikankielistä originaalia, mutta se korostaa selvemmin iankaikkinen elämän ja kuoleman vastakohtaa ja liittyy pienoisevankeliumin muihin samansisältöisiin, tuttuihin lausumiin, kuten Joh. 11:26 ”Eikä yksikään, joka elää ja uskoo minuun, ikinä **kuole** [*apothanē*]” (R 1938). Indikatiivi ei ole täysin tuntematon vanhassa kirjasuomessakaan, sillä Agricola on käyttänyt sitä toisessa Rukouskirjan (1544) sitaatissaan. Ruotsin- ja saksankielisissä raamatunkäännöksissä vastaava modus on ollut jo vanhastaan indikatiivi, kun taas englanninkielisissä käännöksissä on käytetty myös erilaisia konditionaalirakenteita.²⁶

(6) Agricola 1544 Nin Jumala Mailma racasti ette hen ajnocaizens annoij. Ette iocainen quin wscō henen pälens / **eij hucku** / mutta **saapi** ijancaikisen elemen. (MAT I, 369)

Finaalisen *ettäljotta*-lauseen ongelmallisuutta osoittavat erityisesti suomennosten pronomini vaihtelut. *Jokainen*-pronominin vastine on kielteisissä lauseissa *kukaan*, mutta sitä on käytetty vain yhdessä käännöksessä (esimerkki 7). Vuoden 1938 Raamattuun on valittu erittelevä, sävyllään painokkaampi *yksikään* (ks. esimerkkiä 1), ja tätä sananvalintaa on seurattu myöhemmissäkin käännöksissä. *Yksikään* ei ole silti aivan uusi keksintö, sillä se esiintyy jo Agricolan Rukouskirjan toisessa jaetoisinnossa

(esimerkki 8). Molemmissa 1900-luvun käännöshdotuksissa on *yksikään*-pronominin sijasta käytetty mutkikkaampia pronomini-ilmauksia. Painokkuudessaan ehdottomimmalta kuulostaa ilmaus *kuka ikinä* – *se* (esimerkki 9). Nykykäännöksen ehdotuksessa on taas vahvistuksena useita pronomineja (esimerkki 10).

(7) EU 1979 Jumala rakasti maailmaa niin paljon, että antoi ainoan Poikansa sitä varten, ettei **kukaan**, joka uskoo häneen, joutuisi perikatoon vaan saisi ikuisen elämän.

(8) Agricola 1544 eteeij **yxiken** / ioca henen pällens wscō / pitenyt huckaundeman [hukkaantumman ’joutuman hukkaan’] / mutta saaman sen ijancaikisen elemen (MAT I, 478)

(9) UT 1913 Sillä niin Jumala on rakastanut maailmaa, että hän antoi ainokaisen Poikansa, jotta **kuka ikinä** häneen uskoo, **se** ei hukkuisi, vaan saisi iankaikkinen elämän.

(10) RKE 1989 Jumala on rakastanut maailmaa niin paljon, että antoi ainoan Poikansa, jottei **yksikään niistä**, jotka häneen uskovat, joutuisi kadotukseen, vaan **he kaikki** saisivat ikuisen elämän.

-
- 20 Lohse 1986, 185. Välimerkeittä kirjoitettu teksti muistuttaa tässä suhteessa puhuttua kieltä, jossa ei ole virkkeitä, eli se koostuu konjunktioiden, adverbien ja partikkeleiden sitomista lauseketjuista. Kirjoitettu kieli on kuitenkin eri tavalla suunniteltua, mikä vaikuttaa mm. lauseiden suhteisiin (syy, seuraus, perustelu, tavoite ym.). Myös Lohse (1986, 187) huomauttaa välimerkkien vaikutuksesta Uuden testamentin lauserajojen tulkintaan.
- 21 Novum 5:575; Itkonen 1966, 277; Aejmelaeus 2016, 179–181, 190.
- 22 Häkkinen 1994, 281–286, 470.
- 23 Häkkinen 1993, 222, 225; Ikola 1949, 182.
- 24 VISK § 1592, 1595–1596, 1133; Kuiri 1986, 9; Lehtinen 1983, 495–496.
- 25 *Uusi testamentti nykysuomeksi* on vuonna 1972 julkaistu käännös, jossa on tavoiteltu dynaamista vastaavuutta ja ymmärrettävää nykykieltä. Tyyliltään sitä on luonnehdittu myös populaarikäännökseksi, minkä vuoksi se sai aikanaan kritiikkiä. (Räsänen 1986, 177.) Tässä artikkelissa käytettyyn kuudenteen painokseen on tehty korjauksia (UTN 1976, 6).
- 26 Ruotsiksi esim. *skall icke förgås*, saksaksi *nicht verloren werden*, englanniksi *should not perish* (~ *might ~ shall ~ may ~ will*).

Vakuuttavimmatkaan pronomini-ilmaukset eivät muuta konditionaalien sivumerkitystä. Koko finaalityyliseen ydinongelma onkin oikeastaan siihen upotetussa relatiivilauseessa (*joka häneen uskoo*). Tämä on rajaava eli restriktiivinen relatiivilause, eli se erottaa tietyn joukon suuremmasta ryhmästä: ne, jotka uskovat, kaikista ihmisistä eli koko ”maailmasta” (kreik. *kosmos*). Yhtä rajaava on alkutekstin mukainen partisiippi *uskova* (kreik. *pisteuōn*),²⁷ jota on käytetty vain yhdessä käännöksessä, Aapeli Saarisalon ja Toivo Koilon suomentamassa Uudessa testamentissa. Tässä käännöksessä on pyritty ”sana-tarkkaan suomennokseen” ja kartoitettu ”tarpeettomia sanoja” ja ”selittelevää kääntämistä”.²⁸

(11) AS 1991 Sillä niin Jumala rakasti mailmaa, että antoi ainokaisen Poikansa, jottei yksikään Häneen **uskova** hukkuisi, vaan omistaisi iäisen elämän.

Partisiipin käyttö paljastaa sivulausetta selvemmin tiiviin ilmaisutavan ongelmat. Kun pitkässä virkkeessä sanotaan monta erilaista asiaa, ennestään tunnettu puheenaihe (teema) ja aiheesta sanottu uusi asia (reema) limittyvät ja niiden suhteet hämärtyvät. ”Jumalan Poikaan uskovaista” puhutaan ikään kuin tuttuina asiana eli teemana, mutta sama *joka*-lause sisältää myös uuden asian, pelastuksen ehdon. Rajatun joukon ulkopuolelle jäävistä ei sanota mitään, vaikka virkkeen ensimmäisessä lauseessa on puhuttu ”maailmasta”. Konditionaalien toteutumaton, mahdollisuuden viittaava merkitys käy hyvin ilmi yksinkertaistetusta virkkeestä *Jumala antoi ainoan Poikansa, jotta kukaan ei hukkuisi / jotta kaikki pelastuisivat* ’jokainen saa mahdollisuuden pelastua’ (vrt. Joh. 3:17 ”että maailma hänen kauttansa pelastuisi”). Sen sijaan virkkeessä *Jumala antoi ainoan Poikansa, jottei yksikään häneen uskova hukkuisi* konditionaali ei ole enää pelkästään futuurinen, siis vielä toteutumaton, vaan siihen sisältyy sama mahdollisuuden ja epävarmuuden vivahde kuin edellisessä esimerkissä. Jakeeseen tiivistetystä sisällöstä puuttuukin tavallaan yksi ketjun lenkki: se, että Jumala lähetti Poikansa, jotta kaikki pelastuisivat eli saisivat mahdollisuuden pelastua, tietyn ehdoin.

Konditionaalina on vanhoissa suomen kieli-opeissa käsitelty muun muassa konjunktivina, ja

konditionaali-termi tuli käyttöön vasta 1840-luvulla.²⁹ Vaikka konditionaali on suomessa yleinen finaalityylinen *jotta*-lauseiden modus, se ei täysin vastaa kreikan konjunktivina. Kreikassa konjunktivi on finaalityylinen yksinomainen, ja siksi se voidaan joskus kääntää myös indikaativilla.³⁰ Pienoisevanke- liumin alkuteksti ei siis sisällä samanlaista tulkinta-ongelmaa kuin konditionaalilla käännetty suomen- nokset. Konditionaalien ilmaiseman varmuuden ja epävarmuuden asteeseen vaikuttavat monenlaiset syntaktiset seikat, ja kyseisen jakeen tulkintaa han- kaloittaa koko virkerakenne. Ongelmaa korostaa vielä se, että pienoisevanke- liumia käytetään irralli- sena sitaattina, ilman edellä ja jäljessä olevia selittä- viä jakeita (vrt. esim. Joh. 3:18).

SANANVALINNAT JA UUDET KÄSITTEET

Pienoisevanke- liumin sanasto on melko yksinker- tainen. 1500–1700-luvun suomennosversiot ovat sananvalintojen puolesta yhä ymmärrettäviä, mutta 1900-luvun käännöksissä on voitu vaihtaa konjunktio- iden ja pronomien lisäksi myös nomineja ja verbejä. Adjektiivimääritteiset fraasit *iankaikkinen elämä* ja *ainoa* ~ *ainokainen poika* ovat peräisin jo keskiajan kirkollisesta kielestä.³¹ Pienoisevanke- liumissa *iankaikkinen elämä* on säilytetty uusimpiin raamatunsuomennoksiin saakka (R 1938, R 1992, RK 2012), mutta joissakin käännöksissä ilmausta on uudistettu (*ikuinen, ikuisesti, iäinen*; esimerkit 5, 7, 10, 11).³² Agricolan valitsema *ainoa* on säily- nyt useimmissa käännöksissä, ja vain muutamassa 1900-luvun suomennoksessa sen tilalla on pitempi vastine *ainokainen* (UT 1913, R 1938, AS 1991), *ainosyntyinen* (SVEL 1935, STLK 2017) tai *ainut- syntyinen* (RK 2012). *Ainokainen* esiintyy silti *pojan* määritteenä tai substantiivisesti ’ainoan pojan’ mer- kityksessä jo vanhimmissa kirjallisissa teksteissä (ks. esimerkkiä 6). Yhdys- sanoja *aino-* ja *ainutsyn- tyinen* ei ole vielä vanhassa kirjasuomessa, joten ne ovat myöhäisiä käännöslainoja (vrt. kreikan *monogenēs*, ruotsin *enfödd*, saksan *eingeboren*).³³ Kreikan originaalia on käytetty Uuden testamentin alkutekstissä myös muista ainoista lapsista (esim. Luuk. 7:12 ja 8:42).

Sisällön kannalta pienoisevanke- liumin keskei- simpä sanoja on verbi *hukkua*. Se on säilynyt tässä

yhteydessä Agricolan suomennoksista vuoden 1938 Raamattuun. Sen kreikankielinen originaali on *apollymi* 'tuhota, hävittää, kadottaa'. Jakeessa verbin pääluokkana on kuitenkin mediumi, jonka vuoksi merkitys on intransitiivinen 'tuhoutua, hävitä, kadota'. Tämä pääluokka sijoittuu aktiivin ja passiivin väliin, ja se ilmaisee toimintaa, joka tapahtuu subjektissa tai johon subjekti osallistuu.³⁴ Koska suomessa ei ole mediumia, sen vastineena on käytetty käännoksissä ruotsin ja saksan tapaan muun muassa passiivia (esim. *hukutetaan, kadotetaan*) tai erilaisia passiivisia verbijohdoksia (esim. *hukkua, tuhoutua*). *Hukkua* on todennäköisesti Agricolan käyttöön ottama sana, sillä Westhin koodeksissa sen vastineina ovat *kato*-pesyeeseen kuuluvat *kadota* ja *kadottaa*:

(12) Westh 1540-l. Nin ombi Jumala rakastanu mailmata ette hen on vlghos andanut hänen ainoan poicans sen päälle että iocainen qn [= kuin] vsko hänen pälenš eij pidhä **catoman**, mutta saman ijancaickisen elämän (Westh 137, VKK)

(13) Westh 1540-l. Se ioca wscopi Christusen päälle eij henen pidhä **cadhotetun oleman**, mutta hen saapi sen ijancaickisen elämän (Westh 150, VKK)

Tuhoa tarkoittava *kato*-sanasto – *kadota, kadottaa, kadotus* – on peräisin keskiajalta, ja siihen ovat vaikuttaneet muiden kielten vastineet, ennen kaikkea ruotsin *förtapa* (alk. 'hukata, menettää') ja *förtäpelse*.³⁵

Hukkua-verbi ei ole metaforinen ilmaus, kuten joskus on arveltu,³⁶ vaan se kuuluu 'menetystä, häviötä, perikatoa' tarkoittavaan *hukka*-pesyeeseen.³⁷ *Hukkua* on säilyttänyt tähän liittyvän merkityksen 'kadota, hävitä' lounais- ja hämäläismurteissa,³⁸ ja murrelevikki selittää sen vakiintumisen Raamatun kieleen yleissuomalaisen *kadota*-sanatilalle. Myös viron kielen vastaavat raamatulliset ilmaukset perustuvat *hukka*-sanastoon: *hukkuda* ~ *hukka saada* 'hukkua, tuhoutua', *hukutada* 'hävittää, tuhota', *hukatus* 'kadotus, tuho, häviö'.³⁹ Toisin kuin virossa *hukkua*-verbistä ei ole suomessa syntynyt nimitysjohdosta, vaan kreikan *apoleia*-nominin vastineeksi on vakiintunut keskiajan sanastoon kuulunut *kado-*

tus. *Tuho*-kantainen sanasto – *tuho, tuhota, tuhoutua* – on tullut kirjasuomeen niin myöhään, että se on päässyt vasta 1900-luvun raamatunsuomennoksiin.⁴⁰ *Tuho*-pesye vastaakin parhaiten aiempia

27 Partisiippien suomentamisesta esim. Itkonen-Kaila 1997, 17–19.

28 AS 1991, 5.

29 Häkkinen 1994, 260.

30 Esim. Joh. 6:30 "että me sen nähtyämme **uskomme** sinuun", R 1992 (vrt. "että me näkisimme sen ja **uskoisimme** sinua", R 1938). Vuoden 1992 Raamatussa on silti lähes kaikissa *jotta*-lauseissa konditionaali. Kaija Kuiri (1986, 16–18) toteaa konditionaalien käytön finaalisissa sivulauseissa nimenomaan kirjakielen piirteeksi, sillä ainakin osassa murteita konditionaalien sijasta käytetään enemmän indikatiivia. Hän mukaansa koko suomen kielen sivulausejärjestelmässä näkyy muiden kielten lainavaikutus.

31 Molemmat esiintyvät apostolisissa uskontunnustuksissa, joka kuului jo 1400-luvulla suomeksi luettaviin jumalanpalvelusteksteihin.

32 Vuoden 1992 Raamatussa *iankaikkinen* on usein korvattu *ikuisella*, ja Johanneksen evankeliumissakin *ikuinen elämä* on huomattavasti yleisempi kuin pienoisevankeiumissa säilytetty *iankaikkinen elämä*. *Ikuinen* on edellisen raamatunsuomennoksen (1938) uudissanoja, mutta se on omaksuttu siinä vain Vanhaan testamenttiin merkityksessä 'pysyvä, ikaikainen' (esim. säädös, liitto, pappeus, osuus). Samanlainen käytötapa sillä on ollut 1700-luvun profaanissa kielessä, kuten lakiteksteissä.

33 *Ainosyntyinen* on vasta Nykysuomen sanakirjassa. Pienoisevankeiumin vanhimmissa ruotsin- ja saksankielisissä käännoksissä on vielä sanat *enda* ja *einig* (nyk. *einzig*, ks. alaviitettä 13).

34 Novum 5:575; Aejmelaeus 2016, 168–169; Itkonen 1966, 271.

35 Hakulinen 1969, 51–53.

36 Esim. Pihlajamaa 2012, 105–106.

37 SSA 1 s.v. *hukka*.

38 SMS 4 s.v. *hukkua*.

39 Esim. Joh. 3:16, Piibel 1997: "Sest nõnda on Jumal maailma armastanud, et ta oma ainusündinud Poja on andnud, et ükski, kes temasse usub, ei hukkuks, vaid et tal oleks igavene elu" (Piibel 1968: "ei saaks hukka"). Lounaismurteet ja viron kieli ovat olleet 1500-luvulla lähempänä toisiaan kuin nykyään (Hakulinen 1942, 49–50).

40 *Tuho* ja *tuhota* ovat alkuaan ekspressiivisanoja (vrt. *tuhista, tihu*), ja murteissa niillä voidaan tarkoittaa myös 'tuhlaria' ja 'tuhlaamista'. Kirjakielen sanat on omaksuttu itämurteista, ja ne tunnetaan varsinkin kansanrunoudesta ja Kalevalasta. *Tuho* ja *tuhota* mainitaan Gananderin sanakirjassa 1786–1787, kun taas *tuhoutua* on ilmeisen myöhäinen, tietoisesti luotu uudissana. (Hakulinen 1948, 206–207; SMSA; SSA 3 s.v. *tuho, tuhota*.)

hukka- ja *kato-*kantaisia sanoja, koska näissä tapah-
tuneet merkityksenmuutokset ja leksikaalistumat
ovat tehneet koko 'tuhon' sanastosta kirjavan ja
monimerkityksisen.

Vaikka *hukkua*-verbillä on nykykielessäkin yh-
tenä merkityksenä 'hävitätä, joutua hukkaan', sanan
käyttöä on karsittu useimmista 1900-luvun raama-
tunsuomennoksista. *Uusi testamentti nykysuomeksi*
ja *Elävä Uutinen* ovat olleet pienoisevankeliumin
sananalainnoissa vapaimmalla kannalla: edellisessä
hukkua on korvattu *kuolla*-verbillä (esimerkki 5),
jälkimmäisessä fraasilla *joutua perikatoon* (esi-
merkki 7). *Perikato* on jo vanhan kirjasuomen aikai-
nen ilmaus tuholle. Viralliseen nykykäännökseen ja
sen käännösehdotukseen (RKE 1989) on kuitenkin
valittu fraasi *joutua kadotukseen*.⁴¹ Sananalainta
ovat seuranneet myös virallisen käännöksen jälkeen
ilmestyneet suomennokset (JKR 1993, RK 2012,
STLK 2017), vaikka ne muuten ovat käännöspe-
riaatteiltaan ja kieliasultaan lähellä vuoden 1938
Raamattua:

(14) R 1992 Jumala on rakastanut maailmaa niin paljon,
että antoi ainoan Poikansa, jottei yksikään, joka häneen
uskoo, **joutuisi kadotukseen**, vaan saisi iankaikkisen
elämän.

(15) STLK 2017 Sillä niin on Jumala maailmaa rakastanut,
että hän antoi ainosyntyisen Poikansa, ettei yksikään, joka
häneen uskoo, **joutuisi kadotukseen**, vaan hänellä olisi
iankaikkinen elämä.

Joutua kadotukseen on raamatunsuomennosten,
sanakirjojen ja sähköisen korpuksen (VKK) perus-
teella tuntematon vanhassa kirjasuomessa.⁴² Sen ti-
lalla on käytetty passiivimuotoja tai muita rakentei-
ta, kuten *kadotetaan, olla kadotettu, tulla kadotetuk-
si ~ kadotukseen, mennä kadotukseen*. Näistä monet
ovat suoria käännöksiä ruotsista tai saksasta. Nomi-
nijohtos *kadotus* on ollut perusmerkitykseltään
'katoamista, kadottamista, hävittämistä' tarkoittava
teonnimi, mikä näkyy vielä 1600–1700-luvun
ilmauksista *Sodoman ja Gomorran kadotus, Jeru-
salemin kadotus*, samoin Gananderin ja Lönnrotin
sanakirjojen selitteistä.⁴³ Pelastuksen vastakohtana
sitä on käytetty monenlaisissa konteksteissa, ja

nykyäänkin se on teologisessa kielessä merkityk-
seltään epätarkka ja läpinäkymätön. Se on selitetty
muun muassa 'iankaikkiseksi kuolemaksi',⁴⁴ mutta
uusimmista suomen kielen sanakirjoissa sen aino-
ana merkityksenä on 'helvetti'.⁴⁵ *Joutua kadotukseen*
on ilmeisen myöhäinen uskonnollisen kielen fraasi,
joka ei tarkoita enää samaa kuin edellä luetellut
vanhan kirjasuomen *kato*-pohjaiset ilmaukset. Se
ei myöskään vastaa merkitykseltään tai tyylliltään
muunkielisten nykykäännösten sananalaintoja
(esim. ruotsissa *gå förlorad, gå under*, saksassa *ver-
loren gehen, zugrunde gehen*, englannissa *perish*).
Kari Kuula on kiinnittänyt huomiota siihen, että
harhaanjohtavaa, 'helvetiksi' miellettyä *kadotus*-
sanaa käytetään vuoden 1992 Raamatussa niissäkin
yhteyksissä, joissa on alkutekstin mukaan kyse tu-
hosta, hävityksestä (*apollymi, apoleia*). Esimerkiksi
Paavalin kirjeissä ja Johanneksen evankeliumissa ei
puhuta helvetistä (kreik. *geenna*) tai iankaikkisesta
rangaistuksesta, vaan niissä asetetaan vastakkain
elämä ja kuolema, pelastus ja tuho.⁴⁶

Ilmaus *joutua kadotukseen* on tuonut *kadotus*-
sanan merkityksenmuutoksen vuoksi pienoisevan-
keliumiin käsitteen, joka ei ole alun perin kuulunut
siihen. Toinen vuoden 1992 suomennokseen tullut
uusi lisäys on määrää ilmaiseva adverbi *paljon*
(esimerkki 14). Sillä on ilmeisesti haluttu selvittää
päälauseen sisältöä ja intensifioida verbiä *rakastaa*:
'Jumala on rakastanut maailmaa **niin paljon**, et-
tä – –'. Vastaava lisäys on muutamassa muussakin
suomennoksessa (esimerkit 5, 7, 10), samoin eräissä
muunkielisissä käännöksissä.⁴⁷ Kaikissa tapauksissa
on muutettu lauseen sanajärjestystä ja lauseen-
kuinen konjunktio *gar 'sillä'* on jätetty kokonaan
kääntämättä. Adverbi *niin* on menettänyt itsenäisen
lauseasemansa, ja seuraava *että*-lause on kytketty
tiivimmin päälauseeseen. *Niin*-sanan kreikankie-
linen vastine on kuitenkin tapaa ilmaiseva adverbi
hütös 'tällä tavalla, täten, näin', joka perustuu prono-
miniin 'tämä'.⁴⁸ Agricolan käyttämä *näin* (UT 1548,
esimerkki 2) onkin lähempänä alkutekstin origi-
naalia. Vuoden 1642 Bibliassa *näin* on vaihdettu
niin-adverbiksi, ja tämä käännös on säilynyt vuoden
1938 Raamattuun saakka. *Niin* on vanhoissa raa-
matunsuomennoksissa muutenkin yleisempi kuin
nykykäännöksissä,⁴⁹ ja laajan syntaktisen käyttönsä

vuoksi se on merkitykseltään melko väljä (vrt. *näin, noin*). Pienoisevankeliumissa sen käyttöön liittyy myös syntaktinen ongelma; käsittelen sitä erikseen seuraavassa osiossa.

KONTEKSTISTAAN IRROTETTU EVANKELIUMI

Vaikka pienoisevankeliumia siteerataan paljon irrallisena, sitä on tarkasteltava myös suhteessa ympäröivään tekstiin: millaisia yhteyksiä sillä on läheisiin jakeisiin? Jo alussa oleva *sillä*-konjunktio (*gar*) ilmaisee tekstin jatkuvuutta; sen sijaan sivulauseiden suhteet muihin lauseisiin ovat erityisen mutkikkaat. Eri-ikäisissä suomennoksissa on käytetty 1900-luvulle saakka kahta peräkkäistä *että*-lausetta. Vanhan kirjasuomen *että* on eräänlainen yleiskonjunktio, jolla on ollut nykykielestä poikkeavasti monia eri tehtäviä ja merkityksiä, esimerkiksi 'niin että, jotta, koska, sillä ehdolla että, vaikka, sekä'.⁵⁰ Kreikankielisessä tekstissä peräkkäiset sivulauseet alkavat kuitenkin eri konjunktioilla, *hōste* 'niin että' ja *hina* 'jotta', joskaan niiden käytössä ei ole aina selvää eroa. Näistä *hōste* on määritelty seurausta ilmaisevaksi eli konsekutiiviseksi konjunktiksi, ja se on suomennettu Uudessa testamentissa usein liitokonjunktioilla *niin että*. Etymologisesti se koostuu kahdesta sanasta (*hōs* 'niin' + *te* 'ja'), joten se voitaisiin kääntää myös *ja niin*.⁵¹

Että on nykyäänkin monitulkintainen, vaikka ei läheskään niin monikäyttöinen kuin vanhassa kirjasuomessa. Kun pienoisevankeliumin ensimmäistä *että*-konjunktioita ei ole missään suomennoksessa tarkennettu mitenkään, se on voitu hyvin yhdistää edellisen lauseen *niin*-adverbiin: *niin-että* 'siten että, sillä tavalla että'. Sanojen yhteyttä vahvistaa alkutekstiä mukaileva sanajärjestys. Suomennoksessa lauseenalkuinen asema painottaa adverbia *niin* ja sitoo sen etäisyydestä huolimatta *että*-konjunktioon: "Sillä **niin** on Jumala maailmaa rakastanut, **että** –" (R 1938). Sanajärjestys on vanhan kirjasuomen mukainen siinäkin, että partisiippi sijoittuu lauseen loppuun (vrt. saksa). Vaihtoehtoa "Sillä Jumala on rakastanut maailmaa **niin, että**" ei ole missään käännöksessä. Uudemmissa suomennoksissa päälausetta on muokattu muulla tavoin, mutta kaikissa on säilytetty sanat *niin* ja *että* saman konstruktion

osana. Tämän tulkinnan mukaisia ovat myös useat muiden kielten käännökset (vrt. ruotsin *så-att*, englannin *so-that*).

-
- 41 Muita vastineita aiemmalle *hukkua*-verbille (kreik. *apolymyi*) – myös hengellisessä merkityksessä – ovat vuoden 1992 Raamatussa muun muassa *joutua hukkaan* (esim. Joh. 10:28) ja *tuhoutua* (esim. Room. 2:12). Jehovan todistajien *Uuden maailman käännöksessä* (UM 1995) pienoisevankeliumiin on valittu *tuhoutua*-verbi, joka vastannee tarkimmin liikkeen annihilaatio-oppia.
- 42 Ilmaus *joutua kadotukseen* on tullut vasta vuoden 1938 Raamattuun (myös UT 1913). Vanhassa kirjasuomessa käytetyt *joutua*-verbin illatiivimääritteet ovat yleensä tilaa ilmaisevia substantiiveja: *joutua häpeään, tuskaan, vaivaan, murheeseen, köyhyyteen* ym.
- 43 Forsman Svensson 1990, 23; VKS 2 s.v. *kadotus*; Gander 1786–1787 s.v. *kadotus* 'fördärf, förtappelse'; Lönnrot 1866–1880 lisäksi 'fördömelse, osalighet'. Lönnrotilla on sana-artikkelissa esimerkit *ijankaikkinen kadotus* 'ewig fördömelse' ja *joutua kadotuksen tielle* 'komma in på förtappelsens väg'.
- 44 Esim. Thurén 1992, 66.
- 45 NS "vars. *usk.* tila t. paikka, johon uskottomat kristillisen käsityksen mukaan joutuvat, helvetti"; KS "vars. *usk.* helvetti. *Iankaikkinen kadotus. Joutua kadotukseen*". Kaksikielisisä sanakirjoissa suomen *kadotus* käännetään tuhoon, perikatoon, tuomioon ja kiroukseen viittaavilla sanoilla. Hakulisen mukaan (1969, 52) sanoilla *kadottaa* ja *kadotus* onkin vanhimmassa kirjasuomessa korvattu stereotyyppisesti useita kreikan, latinan, ruotsin ja saksan vastineita, jotka tarkoittavat muun muassa perikatoa tai tuomiota.
- 46 Kuula 2006, 72, 76–80. Kuulan mukaan Uudessa testamentissa ei ole yksitulkintaista visiota pelastuksen vastakohtasta ja tuomiosta, siis siitä, onko se annihilaatio eli tyhjiinraukeaminen vai ikuinen piina, helvetti. Käsitys "piinahelvetistä" pääsi voitolle keskiajan kynnyksellä, ja se on sen jälkeen vaikuttanut myös Raamatun käännösvalintoihin. (Kuula 2006, 75–76, 89.)
- 47 Esim. saksassa *so sehr* (esim. *Einheitsübersetzung*, Bibel). *Elävän Uutisen* (EU 1979) käännös "Jumala rakasti maailmaa **niin paljon**, että" vastaa englanninkielistä alkutekstiä "For God loved the world **so much** that" (TLB 1971).
- 48 Novum 5:3259, 3260; Aejmelaeus 2016, 45; Liljeqvist 2011 s.v. *ὄρω*.
- 49 Kreikan *hūtōs* on käännetty vanhoissa suomennoksissa useimmin juuri *niin*-sanalla, joskus myös sanoilla *näin, sentähden*, (Agr.) *samalla muotoo ~ tällä muodolla*. 1900-luvun käännöksissä *niin*-sanan osuus on vähentynyt, ja se on korvattu muun muassa ilmauksilla *näin, samoin, samalla ~ tällä ~ sillä tavoin, yhtä lailla*.
- 50 VKS 1 s.v. *että*.
- 51 Aejmelaeus 2016, 190; Novum 5:4928; Liljeqvist 2011 s.v. *ὄστε*; Gundry & Howell 1999, 26. Vuoden 1938 suomennoksessa *niin että* esim. Mark. 15:5, 1. Kor. 1:7, Hepr. 13:6. Vastineena voi olla myös adverbi, esimerkiksi *niin, siis, sen tähden*.

Robert H. Gundry ja Russel W. Howell (1999) ovat kyseenalaistaneet sanojen *hütös* ja *hōste* kuulumisen samaan konstruktion ('so-that'), vaikka edellisen sanan ('so') ajatellaan yleisesti määrittävän pienoisevankeliumissa rakastamisen astetta ('so much') ja jälkimmäisen johdattelevan sen seuraukseen. Koska muualla Uudessa testamentissa ei ole juuri vastaavaa adverbi-konjunktioyhdistelmää peräkkäisissä lauseissa, Gundry ja Howell ovat poimineet ja analysoineet tällaisia lausepareja muusta antiikin kirjallisuudesta. Keskeinen kysymys on se, viittaako *hütös* 'tällä tavalla' taaksepäin vai eteenpäin, siis edellä vai jäljessä sanottuun. Analysoitujen tekstien englanninkielisissä käännöksissä *hütös* on tulkittu konstruktion osaksi, siis seuraavaan konjunktioilauseeseen (*hōste*) viittaavaksi, ja toisinaan siihen on lisätty alkutekstiin kuulumattomia pääsanoja (esim. "so near – that"). Alkutekstien tarkempi analyysi osoittaa tutkijoiden mukaan kuitenkin, että sanalla *hütös* viitataan edellä sanottuun, ja tällöin myös konjunktion *hōste* vastineeksi sopisi paremmin *and so* eikä *that*.⁵²

Uudesta testamentista Gundry ja Howell ovat käyneet läpi adverbin *hütös* esiintymät Johanneksen evankeliumista, Johanneksen kirjeistä ja Ilmestyskirjasta. Näissäkin sana viittaa lähes poikkeuksetta, ellei aina, edellä sanottuun, eikä se näin ollen ilmaise astetta tai määrää vaan tapaa.⁵³ Pienoisevankeliumin *hütös* viittaa edellisissä jakeissa esitettyyn Vanhan testamentin tapahtumaan: Jumala rakasti maailmaa "ylentämällä" Ihmisen Pojan samalla tavalla kuin Mooses "ylensi" käärmeen.⁵⁴ Kontekstiinsa sijoitettuna jae 16 jakautuu kolmeen osaan (a–b–c), ja näille on löydettävissä ajatussällöltään (thought) ja rakenteeltaan (structure) paralleeliset osat ympäröivistä jakeista 14–15 ja 17.⁵⁵ Jakeen 16 ensimmäinen sivulause (b "että antoi") ei ilmaise edellisen lauseen eli Jumalan rakkauden seurausta vaan rinnastuu aiempaan jakeeseen 14. Finaalilause (c "jotta yksikään ei hukkuisi") on puolestaan laajennettu versio jakeesta 15.⁵⁶

Jakeiden 14–17 lisäksi pienoisevankeliumin asemaa voi tarkastella suhteessa koko kolmanteen lukuun. Pienoisevankeliumi kuuluu luvun alkupuolen jaksoon 1–21, joka kuvaa Jeesuksen ja Nikodemoksen keskustelua. Dialogin ja monologin rajat

hämärtyvät kuitenkin tekstissä vähitellen, ja sisältö siirtyy välillä yleisemmälle tasolle, konkreettisen tilanteen ulkopuolelle. Raamattukommentaareissa onkin keskusteltu muun muassa evankelistan osuuksista ja siitä, onko koko vuoropuhelu dialogin muotoon kirjoitettu kristillisen opin esitys. Jaksoa on myös jäsennelty usealla eri tavalla. Esimerkiksi pienoisevankeliumista alkavia jakeita 16–21 on pidetty sekä Jeesuksen monologin (14–21) osana että evankeliumin kirjoittajan kommentaarina.⁵⁷ Joistakin kielellisistä viitteistä, kuten johtolauseista ja persoonamuodoista, voi päätellä keskustelijat ja puheenvuorojen alut: "Jeesus vastasi", "minä sanon", "sinä kuulet". Näiden väistyessä on kuitenkin vaikea erottaa, mikä on tarkoitettu Jeesuksen suoraksi puheeksi, mikä ilmentää vapaata referenttia ja mikä on evankelistan omaa osuutta. Monikolliset pronominit ja verbimuodot (11–12 *me puhumme, ette usko, teille*) sekä jakeen 13 sisältö (taivaaseen nouseminen) poikkeavat keskustelijoiden ja keskustelutilanteen näkökulmasta.⁵⁸ Johanneksen evankeliumin tyylipiirteenä onkin pidetty sitä, etteivät Jeesuksen ilmoituspuhe ja kristillinen julistus erotu aina selvästi, vaan konkreettiset kohtaukset saattavat vaihtua huomaamatta yksinpuheluksi tai "saarnaksi".⁵⁹

Se, onko pienoisevankeliumi tulkittu Jeesuksen lausumaksi vai evankeliumin kirjoittajan kommentaariksi, näkyy lainausmerkkien sijoittelusta erikielisissä raamatunkäännöksissä. On kuitenkin huomattava, että puheenvuoroja osoittavat lainausmerkit ovat hyvin myöhäisiä, sillä niitä ei ole alkutekstissä eikä edes kaikissa nykykäännöksissä. Ne puuttuvat esimerkiksi Lutherin Raamatusta, ja suomennoksiinkin ne ovat tulleet vasta 1900-luvulla. Jos lainausmerkit on käännöksiin lisätty, ne kuuluvat tavallisimmin jakeen 21 loppuun. Jeesuksen viimeiseksi puheenvuoroksi on siis merkitty jakeet 10–21; tätä käytännettä seuraavat kaikki 1900-luvun raamatunsuomennokset. Joissakin muiden kielten käännöksissä puheenvuoron on osoitettu päättyvän jo jakeeseen 15, ja on myös käännöksiä, joissa lainausmerkki on sijoitettu vielä aiemmaksi, jakeen 12 tai 13 jälkeen.⁶⁰ Vaihtoehdot kertovat siitä, että puheenvuorojen rajat on mahdollista määritellä eri tavoin ja erilaisin perustein. Esimerkiksi Jeesuksen itsestään käyttämä nimitys *Ihmisen Poika*

(13–14) vaihtuu jakeissa 16–18 (*Jumalan ainoaksi Pojaksi*,⁶¹ mikä merkitsee selvää näkökulman muutosta. Minä-muotoinen puhe päättyy puolestaan jo jakeessa 12, ja jakeet 14–17 muodostavat sisällöltään oman kokonaisuuden.

Lainausmerkkeihin tottuneille nykylukijoille saattaa olla tärkeätä tietää ”varmasti”, mitkä evankeliumien sanat ovat nimenomaan Jeesuksen lausumia. Jeesuksen sanojen rajaamista suurempi ongelma on kielen näkökulmasta se, että jakeeseen 16 sijoittuva katkelma on eristetty muusta tekstistä, vaikka sen sisältö liittyy ympäröiviin jakeisiin. Eristäminen on alkanut ilmeisen varhain, sillä se on vaikuttanut jo vuosisatojen ajan erikielisiin käännöksiin. Adverbin *hütös* ’tällä tavalla’ eteenpäin suuntautuva tulkinta on katkaissut yhteyden edellä olevaan tekstiin, ja uusi konstruktio ’niin–että’ on muovannut virkkeestä yhden kokonaisuuden. Vakiintunut tulkinta näkyy jopa sellaisissa englanninkielisissä käännöksissä, joissa *hütös* on käännetty sanatarkemmin ilmauksella (*in*) *this way, this is how*: ensimmäisen lauseen jälkeen on merkitty kaksoispiste, jolla on osoitettu ilmausten viittaavan seuraavaan lauseeseen.⁶² Joissakin uusissa käännöksissä on jakeiden 15 ja 16 eroa syventänyt vielä se, että yhdistävän konjunktion *gar* vastine – *sillä, ty, denn, for* – on poistettu kokonaan⁶³ ja monilauseista virkettä on selvennetty lisäsanoilla (*niin paljon, so sehr, so much*). Jos pienoisevanke- liumi palautettaisiin jakeiden 14–17 kontekstiin, sen lauseet voitaisiin suomentaa useammallakin tavalla kahdeksi tai kolmeksi virkkeeksi, esimerkiksi seuraavasti: ”Tällä tavalla Jumala on nimittäin rakastanut maailmaa, niin että antoi ainoan Poikansa. Yksikään, joka häneen uskoo, ei huku, vaan saa iankaikkisen elämän.”

KOKOAVA KATSAUS

Yhden jakeen mittainen pienoisevanke- liumi tarjoaa tiivistettynä läpileikkauksen, suorastaan jonkinlaisen pienoismallin, Uuden testamentin suomentamisesta 1500-luvulta 2000-luvulle. Kirjasuomen alkuvaiheissa pystyttiin hyödyntämään ainoastaan oman kielen murteita ja vieraita kieliä. Puhuttu kansankieli ei riittänyt kirjoitetun kielen lauserakenteiden malliksi, eikä siinä ollut yksiselitteisiä ilmaisukeinoja kaikille uusille käsitteille. Siksi

ensimmäiset raamatunsuomennot ovat luoneet suomen kirjakielen pohjaksi eräänlaisen käännös- kielen. Pienoisevanke- liumissa käännöskieli näkyy erityisesti pitkästä ja monipolvisesta virkkeestä, jota ei ole uusimmissakaan suomennotuksissa kevennetty Agricolan aikaisesta muodostaan. Jakeen lauseet ja

52 Gundry & Howell 1999, 24–32.

53 Gundry & Howell 1999, 32–35. Omien hakujeni mukaan adverbi *hütös* esiintyy koko Uudessa testamentissa yli 200 kertaa, ja se sijoittuu useita kymmeniä kertoja jakeen alkuun, siis samoin kuin pienoisevanke- liumissa. Jakeen- alkuisessa asemassa se viittaa mm. edellä kerrottuun vertaukseen tai ohjeelliseen esimerkkiin, joskus Vanhaan testamenttiin, esim. Matt. 7:17, Luuk. 15:10, Room. 11:5, Ef. 5:28, Hepr. 5:5, 1. Piet. 3:5.

54 Gundry & Howell 1999, 35–36. Saman tulkinnan on esittänyt David Pawson (2007, 48–51) kirjassaan *Is John 3:16 the Gospel?* (suom. 2008), jossa hän käsittelee koko jakeen tarkkaan sana sanalta. Yhteydestään irrotetun jakeen käännökset ja käyttö ovat hänen mukaansa har- haanjohtavia.

55 Jakeet vuoden 1938 Raamatun mukaan: [14] ”Ja niinkuin Mooses ylensi käärmeen erämaassa, niin pitää Ihmisen Poika ylennettämän, [15] että jokaisella, joka häneen us- koo, olisi iankaikkinen elämä. – – [17] Sillä ei Jumala lähettänyt Poikaansa maailmaan tuomitsemaan maailmaa, vaan sitä varten, että maailma hänen kauttansa pelastui- si.”

56 Gundry & Howell 1999, 36–39.

57 Esim. Gyllenberg 1973, 67, 79–80; Nikolainen 1989, 63; Thurén 1992, 59, 64; Brown 1966, 136, 149; Haenchen 1984, 199.

58 Mainittujen poikkeamien katsotaan viittaavan siihen, että kyse on kristillisestä julistuksesta: persoonamu- doissa ovat vastakkain Jeesuksen seuraajat ja Nikode- moksen edustamat juutalaiset, ja jakeessa 13 puhutaan jo pääsiäisen jälkeisestä ajasta. Esim. Nikolainen 1989, 63; Haenchen 1984, 204. Johanneksen evankeliumin kris- tologiasta ja 3. luvun sisällöllisestä limittymisestä myös Aejmelaesus 2007, 370, 374.

59 Schulz 1992, 63–64; Gyllenberg 1973, 15, 67.

60 Esim. (jae 15) *New International Version, Revised Stan- dard Version*; (jae 12) vironkielinen *Piibel* 1997, *Gute Nachricht Bibel*; (jae 13) *Good News Translation*. (Bible, Piibel, Bibel.)

61 Pawsonin mukaan (2007, 71–73 ja 2008, 73–75) nimi- tyksen vaihtuminen on yksi peruste siihen, että jakeesta 16 alkaa evankelistan osuus; toinen on jakeen 16 adverbi *hütös* ’thus, in this way, in just the same way’, jolla kir- joittaja viittaa Jeesuksen juuri päättyneeseen puheenvuo- roon. *Jumalan ainoa Poika* on UT:ssa harvinainen, ja se esiintyy vain Johanneksen evankeliumissa ja 1. Johan- neksen kirjeessä.

niiden kytkökset vastaavat pääosin kreikankielistä alkutekstiä, mutta konjunktioiden ja adverbien valinnoissa näkyy ruotsin ja saksan välittävä vaikutus. Relatiivilauseen (*joka uskoo*) käyttö partisiipin sijasta seuraa ruotsin ja saksan mallia, ja vanhojen käännösten länsimurteinen rakenne *ei pidä hukkuman* on futuurisessa käytössä ruotsinnoksen mukainen. Futuuriakin selvemmin tulee omakielisen ilmaisutavan vastainen kääntäminen ilmi pronominessa *jokainen*, joka on säilynyt kielteisessä lauseessa vielä vuoden 1776 Biblian nykyversiossakin.

Vanhan kirjasuomen aikaisissa suomennoksissa pienoisevankeliumin kieliasu on vuoden 1642 Raamatusta lähtien yhdenmukainen, ja Agricolan tekstiin on tehty kaksi muutosta (*näin > niin, senpäälle että > että*). 1900-luvun raamatunsuomennoksiin on korjattu selvimmät käännöslainat ja vaihdettu uusien kielioppinormien mukaiset konjunktiot ja pronominit (*jotta, vaan, joka, yksikään*). Sananvalinnoissa vuoden 1938 Raamattu on edelleen Agricolan käyttöön ottaman *hukkua*-verbin kannalla. Lähes kaikissa muissa 1900-luvun suomennoksissa tämä länsimurteisessa merkityksessä ('kadota, hävitä, joutua hukkaan') käytetty verbi on korvattu muilla ilmauksilla. *Hukkua* ilmaisee silti uudemmissakin käännöksissä joskus myös pelastumisen vastakohtaa, eli se on leksikaalistunut uskonnollisen kielen ilmaukseksi. Vuosisatojen aikana onkin ehtinyt syntyä jo jonkinlainen käsitys raamatullisesta suomen kielestä. Raamatun sanasto ja fraseologia sisältävät paljon vanhoja vakiintuneita ilmauksia, jotka on säilytetty uusimpiin käännöksiin saakka, vaikka niiden rinnalle olisi valittu muitakin vastineita. *Iankaikkinen (elämä)* on saanut rinnalleen *ikuisen (elämän)*, mutta pienoisevankeliumissa *ikuinen* on päässyt vain pariin uuteen käännökseen. Joskus vanhan ja uuden sanaston jännitteet ovat johtaneet Raamatun suomentamisessa siihen, että teologinen ja ei-teologinen sisältö, esimerkiksi Jumalaan ja ihmiseen liittyvät käsitteet, on ilmaistu eri käännösvastineiden avulla. Tästä on esimerkkinä teologinen käännöslaina *aino-*, *ainutsyntyinen*, joka on omaksuttu vasta 1900-luvulla *ainoan* tilalle, mutta vain Jeesuksesta puhuttaessa.

Vaihtelut *iankaikkinen ~ ikuinen* ja *ainoa ~ ainosyntyinen* osoittavat, etteivät 1900-luvun

käännösmenetelmät ole suoraan ohjanneet sanojen valintaa, sillä vanhat ja uudet ilmaukset eivät jakaudu yksioikoisesti esimerkiksi formaalisten ja dynaamisten käännösten kesken. Kun *hukkua*-verbin tilalle on vuoden 1992 Raamatussa valittu uudehko uskonnollisen kielen fraasi *joutua kadotukseen*, tämä on hyväksytty myös sen jälkeisiin formaalisiin käännöksiin (JKR 1993, RK 2012, STLK 2017). Muuten pienoisevankeliumin sanasto on 1900-luvun suomennoksissa suhteellisen yhtenäisen, ja erilaisten käännösten laatijat ovat päätyneet muutoksissakin samoihin ilmauksiin. Suurimmat poikkeamat yhteisistä ratkaisuista esiintyvät käännöksissä, jotka eivät tavoitteissaan seuraa kumpakaan virallista käännöstä (UTN 1976 *kuolla, saada elää ikuisesti*; EU 1979 *joutua perikatoon*; AS 1991 *omistaa iäinen elämä*).

Raamatun tulkinnan ja kääntämisen suhde tulee sekin esiin pienoisevankeliumin tekstissä. Raamatusta on vuosisatojen ajan siteerattu irrallisia katkelmia esimerkiksi jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten teksteissä sekä kristillisessä opetuksessa ja julistuksessa. Kun lainaukset liittyvät kristinuskon keskeisiin sisältöihin, niistä on muotoiltu myös kieliasultaan täsmällisiä opillisia määritelmiä. Uuden testamentin jaejako, joka tuli kreikankieliseen alkutekstiin vasta 1500-luvulla, suomennoksiin seuraavalla vuosisadalla, on helpottanut tässä suhteessa Raamatun käyttöä. Usein toistuvat raamatunlauseet tai jakeet kiteytyvät vähitellen tiettyyn muotoon. Näin on käynyt erityisesti liturgiseen käyttöön vakiintuneille teksteille, ja ilmiöllä on luonnollisesti suomen kirjakieltä vanhemmat juuret muissa kielissä. Esimerkiksi pienoisevankeliumia on käytetty jo pitkään jumalanpalvelustemme synninpäästösanoissa. Aina ei suosittujen sitaattien tarvitse edustaa vanhimpien käännösten muotoilua, vaan niitä voidaan omaksua uudemmistakin muotoiluista (esim. Jer. 29:11 loppu R:n 1938 mukaan).

Jopa raamatunkäännöksen tekniset seikat ovat tiiviissä yhteydessä tekstin tulkintaan. Jaejako ja välimerkkien sijoittelu ovat myöhäisyytensä vuoksi vaatineet jo jonkinlaista tulkintaa virkkeiden ja lauseiden suhteista tai dialogeista ja puheenvuoroista. Niihin liittyvät ratkaisut jatkavat ja pitävät yllä käsitystä ja ymmärrystä tekstin sanomasta ja

sen vaatimasta kieliasusta. Pienoisevankeliumin jae on selvästi haluttu säilyttää kaikissa käännöksissä yhtenäisenä virkkeenä, vaikka useampi virke olisi selventänyt sen kielellistä rakennetta ja teologista sisältöä. Sen tekstiä on siteerattu paljon, ilmeisesti jo ennen Agricolan Uutta testamenttia, ja alistusten ja rinnastusten sitoma lauseiden ketju on pysynyt paremmin mielessä yhtenä kokonaisuutena. Katkelma on havainnollinen esimerkki siitä, miten vuosisatojen aikana tutuiksi tulleiden raamatunkohtien kieliasu rakennetaan uusissakin käännöksissä aiempien versioiden varaan. Kun alkuperäistä kehystä ei kielen muuttuessaan haluta enää rikkoa, sisältöä on selvennettävä muilla keinoin, esimerkiksi sanaston muokkauksilla tai lisäyksillä, jotka voivat etäännyttää tekstiä sen alkuperäisestä sisällöstä. ”Pienoisevankeliumiksi” kiteytyessään Johanneksen evankeliumin keskeinen jae on siis alkanut elää omaa irrallista elämäänsä tradition tukemana, ilman laajempaa kokonaisuutta johon se kuuluu.

Aila Mielikäinen prof. (emer.)
 aila.mielikainen@jyu.fi

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Aineistolähteet

- AS 1991 = *Uusi testamentti*. Uusi suomennos selityksin. Suomentajat Aapeli Saarisalo ja Toivo Koilo. 4. uusittu ja korjattu painos. Helsinki: Vapaa Evankeliumisäätiö.
- B 1642 = *Biblia. Se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi*. Tukholma: Henrich Keyser.
- B 1776 = *Biblia. Se on: Koko Pyhä Raamattu, Suomexi*. Turku: Johan Christopher Frenckell.
- B 1776/1991 = *Biblia. Se on: Koko Pyhä Raamattu*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.
- Bibel*. Deutsche Bibelgesellschaft. www.die-bibel.de (15.1.2018).
- Bibeln*. Svenska Bibelsällskapet. www.bibeln.se (15.1.2018).
- Bible*. Bible Study Tools. www.biblestudytools.com (15.1.2018).
- EU 1979 [1977] = *Elävä Uutinen*. Uusi testamentti vapaasti kerrottuna. 3. painos. 1979. Helsinki: Karas-sana.
- JKR 1993 = *Jumalan kansan Pyhä Raamattu* [selityksin]. Helsinki: Uusi Tie.
- LB 1534 = *Die Luther-Bibel von 1534*. Vollständiger Nachdruck. Biblia II. Das Neue Testament. Taschen.
- MAT = *Mikael Agricolan teokset 1–3*. Uudistettu näköispainos. 1987. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
- NA 28 = *Nestle-Aland. Novum Testamentum Graece*. Deutsche Bibelgesellschaft. www.nestle-aland.com (8.3.2018).
- NT 1541 = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel* [under jämförelse med texten av år 1526 utgivet av Natan Lindqvist]. 1941. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Piibel*. Piibel 1968. Piibel 1997. www.piibel.net (20.11.2017).
- R 1938 = *Pyhä Raamattu*. Pieksämäki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura.
- R 1992 = *Pyhä Raamattu*. Helsinki: Suomen Pipliaseura.
- RK 2012 = *Pyhä Raamattu*. Vanha testamentti. Uusi testamentti. Raamattu Kansalle ry.
- RKE 1989 = *Uusi testamentti*. Raamatunkäännöskomitean ehdotus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinnon Sarja A 1989:2.
- STLK 2017 = *Pyhä Raamattu*. Suomen Tunnustuksellinen Luterilainen Kirkko.
- SVEL 1935 = *Uusi testamentti ja Psalmit*. Suomen vapaan evankelisluterilaisen seurakuntaliiton toimittama uusi käännös. [UT 1935, Psalmit 1949]. II painos. 1949. Tampere.

62 Esim. *New Living Translation*: ”For **this is how** Gor loved the world: He gave – –.” Vrt. kuitenkin *Lexham English Bible*: ”For **in this way** God loved the world, **so that** he gave – –. (Bible.)

63 Tätä kritisoi mm. Thurén 1992, 65.

TLB 1971 = *The Living Bible*. The Tyndale Foundation. www.biblegateway.com (22.3.2018).

Uskonkirjat = Raamattu. Uskonkirjat.net. http://raamattu.uskonkirjat.net/servlet/biblesite (1.12.2017).

UM 1995 = *Pyhä Raamattu. Uuden maailman käännös*. https://www.jw.org/fi/julkaisut/raamattu (14.3.2018).

UT 1548 = *Se Wsi Testamenti*. Mikael Agricolan teokset 2. Ks. MAT.

UT 1913 = *Meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen Uusi Testamentti sekä Psalmit. Uusi Testamentti* suomennoksena, jonka Suomen seitsemäs yleinen vuonna 1913 pidetty Kirkolliskokous on päättänyt ottaa toistaiseksi vanhan käännöksen ohella väliaikaiseen käyttöön. *Psalmit* Raamatunkäännöskomitean suomennos. Helsinki: Britannian ja Ulkomaan Raamattuseura 1927.

UTN 1976 [1972] = *Uusi testamentti nykysuomeksi*. Kuudes painos. Helsinki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura & Turku–Helsinki: Suomen Piipaseura.

VKK = Vanhan kirjasuomen korpus. [Varia – Tekstejä eri aloilta: Westh.] Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. http://kaino.kotus.fi (15.1.2018).

Kirjallisuus

Aejmelaeus, Lars

2007 *Kristinuskon synty: Johdatus Uuden testamentin taustaan ja sanomaan*. Helsinki: Kirjapaja.

2016 *Uuden testamentin kreikan kielioppi*. 3., korjattu painos. Helsinki: Kirjapaja.

Brown, Raymond E.

1966 *The Gospel according to John (I–XII)*. Anchor Bible 29. New York: Doubleday.

Forsman Svensson, Pirkko

1990 *Vanhan kirjasuomen teonnimistä ja teonnimirakenteista*. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 5. Stockholm: Department of Finnish, Stockholm University.

Ganander, Christfrid

1786–1787 *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. 1997. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676 & Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Helsinki.

Gundry, Robert H. & Howell, Russell W.

1999 ”The Sense and Syntax of John 3:14–17 with Special

Reference to the Use of “ΟΥΤΩΣ ... ΟΥΤΕ in John 3:16”. *Novum Testamentum* 41:1, 25–39.

Gyllenberg, Rafael

1973 *Johanneksen evankeliumi*. Suomalaisen Uuden testamentin selitys 4. Helsinki: Kirjapaja.

Haenchen, Ernst

1984 *John 1*. Hermeneia. Philadelphia: Fortress.

Hakulinen, Lauri

1942 ”Agricolan kieli ja viro”. *Suomi* 101, 19–50. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

1948 ”Sanahistoriallista opetusainesta”. *Virittäjä* 52, 205–215.

1969 *Suomen sanaston käännöslainoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 293. Helsinki.

Häkkinen, Kaisa

1993 ”Verbiketjut 1500-luvun kirjasuomessa”. *Systeemi ja poikkeus: Juhlakirja Alho Alhoniemen 60-vuotispäiväksi 14.5.1993*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 42. Turku, 207–227.

1994 *Agricolasta nykykieleen: Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.

Ikola, Osmo

1949 *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa Raamatussa I*. Turun yliopiston julkaisuja B:32. Turku.

Ikola, Osmo & Palomäki, Ulla & Koitto, Anna-Kaisa

1989 *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 511. Helsinki.

Itkonen, Erkki

1966 *Kieli ja sen tutkimus*. Porvoo: WSOY.

Itkonen-Kaila, Marja

1997 *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KS

2007 *Kielitoimiston sanakirja 1–3*. 2. painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki.

Kuiri, Kaija

1986 ”Toiminta, sen syyt ja seuraukset”. *Virittäjä* 90, 1–21.

Kuula, Kari

2006 *Helvetin historia: Pohjalta pohjalle, Homeroksesta Manaajaan*. Helsinki: Kirjapaja.

- Kytömäki, Leena
1985 ”Kielioppia kieliopin vuoksi: *sillä*-konjunktio äidin-kielen oppikirjoissa”. *Sananjalka* 27, 45–61.
- Lehtinen, Tapani
1983 ”Suomen konditionaalien morfologisesta ja semanttisesta motivaatiosta”. *Virtittäjä* 87, 482–507.
- Liljeqvist, Matti
2011 *Uuden testamentin sanakirja kreikka-suomi*. 2. painos. Helsinki: Finn Lectura.
- Lohse, Eduard
1986 *Uuden testamentin synty*. Suom. Heikki Räisänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Lönnrot, Elias
1866–1880 *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja I–II*. Kolmas, manual-menetelmällä jäljennetty painos. 1958. Helsinki: WSOY.
- Mielikäinen, Aila
2000 ”Miten kieli hengellistyy?”. *Piipakielestä kirjakieleksi*. Toim. Matti Punttila & Raimo Jussila & Helena Suni. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 105. Helsinki, 237–253.
- 2014 ”Uskonnollisen suomen kielen kehitys Agricolaista nykypäivään”. *Sanaa tutkimassa: Näkökumia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön*. Toim. Riikka Nissi & Aila Mielikäinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1398. Helsinki, 29–68.
- Nikolainen, Aimo
1989 *Johanneksen evankeliumi: Hengellinen evankeliumi*. Helsinki: Kirjapaja.
- Novum
1981 *Novum 2: Uusi testamentti selityksin. Luuk–Joh*. Vantaa: Raamatun Tietokirja.
- 1984 *Novum 5: Kreikan-suomen sanakirja*. Teologinen sanakirja. Vantaa: Raamatun Tietokirja.
- NS
1970 *Nykysuomen sanakirja 1–6*. Lyhentämätön kansainpainen. Kolmas painos. Porvoo–Helsinki: WSOY.
- Pawson, David
2007, 2014 *Is John 3:16 the Gospel?* Kennington, Ashford: Anchor Recordings.
- 2008 *Onko Joh. 3:16 evankeliumi?* Suom. Marketta Ruishalme. Helsinki: Lighthouse Network / TV7 Kustannus.
- Pihlajamaa, Lauri
2012 ”Raamatunlauseet ’Sielun lääkkeessä’”. *Tutkimuksia Westhin koodeksista*. Toim. Kaisa Häkkinen. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 2. Turku, 93–116.
- Puukko, A. F.
1946 *Suomalainen Raamattumme: Mikael Agricolaista uuteen Kirkkoraamattuun*. Helsinki: Otava.
- Rapola, Martti
1962 *Vanha kirjasuomi*. Toinen, uudistettu painos. Tietolipas 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Räisänen, Heikki
1986 ”Kohti uutta raamatunsuomennosta”. *Kohti uutta Kirkkoraamattua: Näkökulmia Raamatun kääntämiseen*. Toim. Jorma Salminen & Aarne Toivanen. Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisuja 43. Helsinki, 176–199.
- Schulz, Siegfried
1992 *Uuden testamentin selitys: Johanneksen evankeliumi*. Saksalainen Das Neue Testament 4. Suom. Ismo Dunderberg. Helsinki: Kirjapaja.
- SMS 4
1994 *Suomen murteiden sanakirja*. Neljäs osa. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki.
- SMSA
Suomen murteiden sana-arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
- SSA
2012 [1992–2000] *Suomen sanojen alkuperä 1–3: Etymologinen sanakirja*. Nidottu laitos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556 & Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki.
- Thurén, Jukka
1992 *Johanneksen evankeliumi*. Helsinki: Aurinko Kustannus.
- VISK
2004 *Iso suomen kielioppi*. Hakulinen, Auli & Vilku, Maria & Korhonen, Riitta & Koivisto, Vesa & Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkooversio. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7 (30.4.2018).
- VKS
1985, 1994 *Vanhan kirjasuomen sanakirja 1–2*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Helsinki.